

DE TOPOGRAFIA EMPORITANA: UNES PUNTUALITZACIONS

per
Enric Sanmartí - Grego

Des de fa aproximadament un lustre els estudis dedicats a l'Empúries d'època republicana han anat de mica en mica proliferant, tant pel que respecta l'estricta camp de la història antiga com en els de l'arqueologia, la numismàtica i l'epigrafia. Primer fou la part que H. Galsterer dedicà a Empúries dins de la seva magna obra sobre l'organització política de les ciutats romanes de la Península ibèrica (1); seguiren l'any 1972 les sistematitzacions de M. Campo; L. Villaronga sobre els divisors de la dracma i el bronze ibèric emporitans, respectivament (2); vingueren després dues tesis doctorals —llegides ambdues l'any 1973—, la de J. Martínez Gázquez i la nostra, versada la primera a l'estudi de la campanya de Cató a Hispania, on hom dedica pàgines importants a Empúries, i la segona abocada a l'anàlisi de la ceràmica de vernís negre, dita campaniana, d'Emporion i Rhode, i partint d'aquest darrer, a l'estudi de les etapes tardorrepublicanes d'ambdues ciutats (3). D'aquestes dues tesis, solament la primera ha vist venturosament la llum l'any 1974 (4), mentre que de la nostra, en canvi, únicament n'ha aparegut l'any 1973 un breu resum sobre les conclusions històriques assolides a partir de la nostra anàlisi (5). Finalment, E. Ripoll publicà quelcom més tard un ben documentat treball dedicat als orígens de la ciutat romana d'Empúries (6).

No cal dir que aquest renovellat interès per Empúries ha desvetllat múltiples problemes que havien en molts casos estat considerats com a resolts des de les ja llunyanes publicacions de M. Almagro sobre la ciutat, i, el que és més important, tots aquests treballs han suscitat més incògnites que no pas solucions, però, tal com ja és ben sabut, aquest és el destí dialèctic de tota obra científica i el seu timbre d'honor és alt: l'obrir nous camins a la investigació i plantejar altres incògnites, que semblantment en suscitaran d'altres.

- (1) H. GALSTERER, *Untersuchungen zum römischen Städtewesen auf der iberischen Halbinsel*, «Madriider Forschungen», 8, Berlín, 1971.
- (2) M. CAMPO, *Los divisores de la dracma ampuritana*, a «Acta numismática», II, 1972, págs. 19-48; L. VILLARONGA, *Sistematización del bronce ibérico emporitano*, a «Acta Numismática», II, 1972, págs. 49-86.
- (3) J. MARTINEZ GAZQUEZ, *La campaña de Catón en Hispania*, «Studia Latina Barcinonensia», I Barcelona, 1974. E. SANMARTI GREGO, *La cerámica campaniense de Emporion y Rhode*, Tesi doctoral dactilografada, Barcelona 1973 (en curs de publicació).
- (4) MARTINEZ GAZQUEZ, *La campaña de Catón en Hispania*, citat.
- (5) E. SANMARTI i GREGO, *Acerca del período tardorrepublicano en Emporion*, a «Acta Numismática», III, 1973, págs. 11-24.
- (6) E. RIPOLL PERELLO, *Nota acerca de los orígenes de la ciudad romana de Ampurias*, a «Ampurias», 33-34, 1971-1972 (1974), págs. 359-375.

D'entre els problemes més greus que té plantejat l'estudi de l'Empúries republicana potser el més agut sigui el de la seva topografia, complicat pel fet de que el solar emporità fou gresol on es fongueren aportacions ètniques diferents a través d'un lent procés de decantació que durà moltes segles i que cristallitzà precisament al segle I a. C., coincidint amb el final de la República romana.

L'incògnita es planteja de la següent manera. Les fonts escrites refereixen que al costat de la ciutat grega —el que avui coneixem amb el nom de «Neàpolis»— s'hi formà un nucli indígena que, a partir d'Esteve de Bizanci, la crítica posterior s'ha complagut a identificar amb l'**In-dika** citada per aquell autor. L'ubicació d'aquesta ciutat indígena ha estat molt discutida. Veiem-ne les principals opinions.

J. Pella i Forgas pensà que es trobava a la petita elevació situada a l'oest de la villa grega —on avui hi trobem les ruïnes de la ciutat dita romana— ocupant la seva meitat nord (7). J. Botet i Sisó la situà també a l'elevació esmentada pensant que ocupava «el paral·lelogram natural que forma la explanada de la colina» (8). Aquestes dues opinions han tingut després els seus seguidors i defensors, tal com N. Lamboglia (9) per a la primera i J. Puig i Cadafalch i M. Almagro per a la segona (10). D'altra banda, cal citar dos altres autors que més imbuïts pels textos de Livi i Estrabó relatius a la topografia emporitana pensaren que el nucli indígena havia de trobar-se situat adossat a la ciutat indígena, separats ambdós per una mateixa muralla. El primer dels dos, A. Schulten, ubicà la ciutat indígena a l'oest de la «Neàpolis», idea que també sostingué A. Frickenhaus a començaments de segle (11), mentre que A. Garcia i Bellido, ho feu als costats oest i sud (12).

Una vegada vistes les distintes opinions emeses en relació a aquest interessant problema, quines són les novetats que pot aportar l'estudi ar-

queològic de la ceràmica campaniana trobada a Empúries posat en relació amb l'exegesi de les fonts escrites?

Cal dir en primer lloc que de l'estudi analític de la ceràmica campaniana trobada a l'àmbit de la ciutat romana d'Empúries, que com ja hem dit suposa s'aixeca sobre les restes del que fou el nucli indígena, se'n desprèn que aquesta ceràmica no data de més enllà dels inicis del segle II a. C., de la qual cosa cal deduir-ne que aquesta zona no començà a ser habitada fins cap el 200 a. C. en números rodons, car no solament no hi ha cap material campanià o amfòric del segle III a. C., si no que hom ni tan sols no hi troba cap material grec del segle IV ni anterior (13).

De tot això cal deduir-ne que, si existí aquí un nucli indígena, aquest haurà de ser posterior al pas del segle III al segle II, bé que si aquest nucli tingué entitat abans d'aquest moment, caldrà cercar-lo en un punt distint del de fins ara pensat per la majoria d'autors. I és precisament ara quan l'estudi de les fonts escrites entra en joc. Efectivament, tant Tit Livi com Estrabó refereixen que ambdues ciutats es trobaven literalment dividides per un mur i, per tant, que no hi havia cap solució de continuïtat entre elles, la qual cosa vol dir que tenint en compte que dos costats de la «Neàpolis» es trobaven limitats pel mar —el del nord i el de l'est—, solament, en bona lògica, hom pot pensar que la ciutat indígena es trobava situada a l'oest o al sud de la primera (14). Ara bé, al costat oest hi ha documentada l'existència d'una necròpolis —la Martí—, que fou utilitzada fins el segle III a. C. (15), raó per la qual haurem d'eliminar aquesta possibilitat; resta, doncs, únicament el costat sud on ubicar el nucli indígena, cosa que creiem possible oi més tenint en compte que l'any 1908 hom podia veure l'existència d'una zona excavada entre la Neàpolis i l'Hotel Empúries on s'hi advertia l'existència de restes arquitectòniques que podrien molt bé formar part de l'estructura urbanística d'aquest nucli indígena (16).

Aquesta hipòtesi nostra, malgrat fonamentar-se en la més pura lògica, potser topava amb el fet de que, de trobar-se la ciutat indígena al lloc que postulem, els grecs emporitans tindrien hipotecada la seva sortida terrestre pel fet de trobar-se aleshores aquesta darrera en front de l'única porta que aparentment posseïa la muralla de la «Neàpolis» —encara que essent senyors del mar tampoc això era un inconvenient

(7) J. PELLA y FORGAS, *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 1883, pág. 218.

(8) J. BOTET y SISO, *Noticia histórica y arqueológica de la antigua ciudad de Emporion*, Madrid, 1879, pág. 32.

(9) N. LAMBOGLIA, *Scavi italo-spagnoli ad Ampurias*, a «Rivista di Studi Liguri», XXI, 3-4, 1955, págs. 200-201.

(10) J. PUIG y CADAFALCH, *Les excavacions d'Empúries. Estudi de topografia*, a «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», 1908, pág. 184; M. ALMAGRO, *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*, Barcelona, 1951, pág. 52.

(11) A. SCHULTEN, *Fontes Hispaniae Antiquae*, III, 1935, pág. 179. A. FRICKENHAUS, *Zwei topographische Probleme*, a «Bonner Jahrbücher», 118, 1, 1909, págs. 17-27.

(12) A. GARCIA y BELLIDO, *Hispania Græca*, vol. II, Barcelona, 1948, págs. 42-43.

(13) SANMARTI i GREGO, *Acerca del período...*, citat pág. 13.

(14) LIVI, 34, 9, 1, *Iam tunc Emporiae duo oppida erant muro divisa*. ESTRABO III, 4, 8.

(15) M. ALMAGRO, *Las necrópolis de Ampurias I*, Barcelona, 1953, pág. 31.

(16) PUIG i CADAFALCH, *Les excavacions d'Empúries...*, citat, plà publicat fora text.

insalvable—, no gensmenys, d'una lectura aprofundida del passatge de Livi on aquest autor relata la situació política i descriu la topografia d'Empúries a la vinguda de Cató l'any 195, se'n desprèn la solució que salva aquell obstacle. Efectivament, tal com ha posat en evidència J. Martínez Gázquez (17), de la lectura atenta del passatge esmentat hom arriba a la conclusió de que Livi fa referència a l'existència de dues portes obertes a la muralla emporitana. Així, d'una part l'autor llatí parla en primer lloc de: **Partem muris versam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta imposita, cuius adsiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat** (18), mentre que unes línies més endavant contraposa a aquesta porta oberta al mur i que donava als camps, l'existència d'una segona porta diferent de la primera i escriu: **Porta ad Hispanorum oppidum versa numquam nisi frequentes, pars tertia fere cuius proxima nocte vigilae in muris fuerant, egrediebantur** (19).

Pensem que aquesta altra porta era la que avui podem encara veure intacta al costat sud de la muralla de la «Neàpolis», per la qual hom accedia a la ciutat indígena, mentre que de la primera, situada a l'oest, no en resta absolutament res aparent degut a la degradació soferta allí per la muralla, encara que probablement l'arqueologia estaria en condicions de poguer-la trobar a nivell de fonaments.

Aquesta interpretació creiem que salva perfectament l'aparent incongruència que representaria el fet de que els grecs tinguessin hipotecada la seva sortida terrestre, i diem que solament en apariència és incongruent la nostra explicació primera de la topografia emporitana, si tenim en compte el fet de que el relat de la tibantor reportat per Livi entre les dues comunitats no es creïble que fos un estat de vida permanent (20). Entre les dues comunitats hi degueren haver molts més llaços d'unió que els comercials, de tal manera que, per exemple, crida molt l'atenció observar que la gran majoria dels grafitis sobre ceràmica campaniana trobats a la «Neàpolis» d'Empúries —en zona grega per tant—, datables als segles II i I, hi ha una proporció més gran de grafitis escrits en alfabet ibèric que no pas en alfabet grec, fet aquest que no pot ser definitiu en cap sentit, però sí indicatiu de que després de tants segles, quelcom del món indígena havia penetrat el petitíssim reducte hellènic d'Empúries.

Nogensmenys, con tants d'altres problemes de la història antiga, aquest que ara hem plantejat i intentat de resoldre, no tindrà una veraç solució fins el dia en què hom realitzi excavacions en aquells punts de la topografia d'Empúries susceptibles de fornir els aclariments definitius que la història de la vella ciutat demana.

(17) MARTINEZ GAZQUEZ, *La campaña de Catón en Hispania*, citat, pàg. 56.

(18) LIVI, 34, 9, 5.

(19) LIVI, 34, 9, 8.

(20) J. MALUQUER DE MOTES i M. OLIVA, *Hallazgo de dracmas y divisores ampuritanos en las excavaciones de Ullastret*, Instituto de Arqueología y Prehistoria, Universidad de Barcelona, Publicaciones eventuales, núm. 10, Barcelona, 1965, pág. 9.